

МҒТАР: 14.01.00

Қ.М. БЕКБОЛАТОВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан), sunkarz@mail.ru; <https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.15>

ЭКОДИЗАЙННЫҢ БАСҚА ҒЫЛЫМ САЛАЛАРЫМЕН БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа

Мақалада экологиялық дизайн ұғымының тарихы мен анықтамасына тоқталады. Жоғары оқу орындары мен мектеп бағдарламаларына экологиялық білімді ендіру жолдары қарастырылады. Экологиялық білімді ендіру алдында қоршаған ортаға, табиғатты қорғауға байланысты әр сала бойынша жүргізіліп жүрген пәнімен байланысын, сол пәндерге арнап қандай оқулықтардың жарық көргені жайлы сөз етіледі.

Автор ғалым-педагогтардың ғылыми еңбектеріне талдау жасап, сәндік колөнердегі түрлі материалдармен орындалған бұйымдардың пайдалану ерекшеліктеріне, жасалу техникасы мен технологияларының маңыздылығына тоқталған. Дәстүрлі киіз басу өнеріндегі экодизайн материалдарының құрылымы мен технологиялық бірізділігі және экодизайнның бес негізгі қағидаларына жайлы айтылады. Экодизайнның философия, өнертану, педагогика, психология, тарих және экологиямен тікелей байланысы бар екендігі баяндалады.

Түйін сөздер: экодизайн; дизайн; кәсіби білім; технология; ғылым; бейнелеу өнері,

Кіріспе. Заманауи қоғамның ұстанатын жаңа саясаты – білім беру жүйесінің жаңаша бағыттарына жаңа идеялармен толықтыру қажет. Осыған орай кәсіби білім берудің мақсаты, мазмұны және оның білім беру үдерісінде қолданылатын технологияларын жетілдіру, кәсіби білім беру жүйесін реттеудегі ұйымдастыру мәселелерін жан-жақты зерттелуінде тиімді шешімдерді іздестіруді талап етуде.

Жоғары білім беру жүйесінің басты міндеті–болашақ маман даярлауда ұлттық сана мен ұлттық құндылықтар маңызын түсіндіруде ғылым мен білім, өнер мен өмір тәжірибе жетістіктерін өз кәсіби шеберлігінде, адами болмысында тиімді пайдалануға бағыттау.

Сонымен, жалпы орта білім беру мектептерінде болып жатқан жаңартулар, жоғары көркемдік білім беру ісінде жаңашаландыруға әкелуде. Дегенмен де, тек қана болашақ маман даярлауда ғана емес, бейнелеу өнері және сызу, технология пәндері мұғалімдерінің де, өздерінің өзгермелі жаңалықтарға қайта даярлау мен бейімділіктерін бұру қажетті болып отыр. Себебі, жаңартылған көркем еңбек

пәні мазмұнында қойылған мақсаттар мен әдістемелік бағыттар ғылым мен өнер байланысы негізінде құрылып, берілген. Біз атап бейнелеу өнері пән мұғалімдері практикалық бағытта өз біліктілігін айғақтай алатынын ескерген жағдайда, әдістемелік даярлық деңгейінің ғылыми тұрғыдан негізделуін талап етілетінін атап өтуіміз қажет. Тек қана сурет нұсқасын қойып қана, бейнелеу өнерін оқушыға үйрету әдістемесі бұл жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша күзиреттіліктерге жауап бере алмайды. Яғни, мұғалімнің ғылыми-әдістемелік даярлығы мен өнертанымдық білімін жетілдіруі аса маңызды. Осы орайда, жаңартылған білім беру бағдарламалары негізінде осы күнге дейін болашақ бейнелеу өнері маманның кәсіби шеберлігінің сұранысы мен қажеттілігі бүгінгі қоғам дамуында аса маңызды.

Міне осындай жаңаша бағыттар мен өзгерістер маман дайындаудың талаптарын күшейтуде, сол себепті де бейнелеу өнері пәні мұғалімінің өнертанымдық білімінің маңызы да арта түседі. Мектепте тек қана бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі мен сызуды оқыту әдістемесін шебер меңгерумен қатар,

өнертану әдістемелік даярлығының маңызы арта түсуде. Заман ағымы мен ғылыми-техникалық дамулар әр кезде, өнерге өзіндік бір әсерін тигізіп отырды. Өнер пәндерінің кіріктірілуі, өнер пәні мұғалімі деп айтылуы жалпы орта мектептерде қазақ өнерінің қай түрі, қай саласы болмасын бірдей, жалпылама өнерден білімді талап етеді. Осыған байланысты, тұжырым жасауға болады.

Зерттеу әдіснамасы. Осы күнге дейінгі бейнелеу өнері пәні мұғаліміне арнайы пән, арнайы біліктілік беріліп келе жатқан мамандардың келешегіне жоғары талаптарды меңгеруді міндеттейді. Орта буын аға мұғалімдер үшін жаңаша талаптарды меңгеру, оны әрі қарай жүзеге асыру үдерісі көпетеген дайындықты қажетсінеді. Бейнелеу өнері мамандары, педагогикалық тұрғыда өздерінің кәсіби шеберліктері мен әдістемелік даярлықтарын қайта қарау мүмкіндіктеріне ие болуда. Себебі, тек қана бейнелеу өнерін сурет салуды ғана практикалық тұрғыда үйретпей, оны ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің жолдары арқылы жаңаша шешімдерін іздестіретіні айғақ. Сурет салуды оқушыға үйретудің әдістемесіне де, жаңаша бетбұрыстар келуде. Сурет салғанға дейін оқушыны өзіндік іздену әрекетіне, оқу-әдістемелік материалдарымен таныстырып, тапсырмалар беріліп, тек қана мектептегі сыныпта ғана емес, сыртта, мұражайда, галереялар да іске асыруға болады. Бұл жаңаша бастама, өзіндік бағытымен, шетелдік тәжірибе негізінде қолға алынуда.

Енді, біздің зерттеу жұмысымыздың пәнін ашып көрсетуде экодизайн технологиялары арқылы болашақ бейнелеу өнері мамандарының кәсіби шеберлігін қалыптастыру үдерісін негізге алғандықтан, экодизайн технологияларын тиімді, әрі мазмұнды пайдалану ерекшеліктеріне сипаттама беруді қажеттігі туындады. Олай болса, бүгінгі жаһандану заманында жас ұрпаққа әлемдік стандартқа сәйкес Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасу үдерісінде болашақ маманның жеке тұлғалық болмысын жетілдіру ісінде нәтижеге бағытталған білім

беру жүйесіне көшуде жаңа технология мен озық тәжірибелерді тиімді пайдалану жолдарын жан-жақты қарастыруымыз қажет.

Жаңа технологиялар қандай да бір ақпарат беруді білдірмейді, ол білім алушылардың қисынды ойлау, бағдарламалық материалдың ең бастысын таба білу қабілеттіліктерін қалыптастырып, материалды неғұрлым терең меңгеруін қамтамасыз етеді. Жоғары мектепте жаңа технологиялар білім алушының іс-әрекетінде шеберлік пен біліктілік қызметінің нәтижелерін береді.

Біз зерттеу жұмысымызда экодизайн технологияларын заманауи қоғамда даму деңгейін қарастыруды негізге алдық. Жалпы табиғат туындылар көрінісінде адам өмірі экодизайн технологияларымен тығыз байланыста дамып келеді. Олай болса, ең алдымен экология және дизайн ұғымының байланысына тоқталамыз.

Экодизайн мәні мен мазмұнына талдау жасау бүгінгі қоғам өміріндегі талаптарға сай зерттелу жағдайын ашып көрсету міндеті тұр. Ол үшін экодизайн терминіне түсінік беруде алдымен дизайн ұғымына тоқталуды жөн көрдік.

«Дизайн» сөзінің өз мағынасы оның этимологиясымен анықталады. Бұл орайдалатын тілінен аударғанда италияндық және ағылшын түсініктеріне тоқталуға болады. Ол латын тілінен «designare» – анықтау, белгілеу сөзінен шыққан. Италияндық «desegno» сөзі Ренессанс уақыттарынан бері жобалар, суреттер, негізін қалаушы идеялар мағынасын береді. Англияда «design» сөзі жобалау, сызу, ойлап шығару деген мағынада қолданды [1, Б.5].

Қазіргі әлемде «дизайн» ұғымының даму және зерттелу жағдайы қоршаған ортамен байланысы жиі тоғысып келеді. Бүгінде біз қоршаған ортаобъектілеріне тигізетін әсері жайлы, оған қатысты мәселелерді, түрлі жобаларды дизайн объектісі ретінде көреміз. Көп жағдайда, заттардың атаулары «эко» сөзімен байланыстыру негізінде «экологиялық» сипатқа ие.

Бүгінгі таңда «экологиялық дизайн» ұғымы экологиялық құбылыс ретінде қабылданады. Экологиялық тұрғыдан байла-

нысатын барлық салалар көрініс алады. Кез-келген жаңа бұйымның жобалауына кірісу кезінде дизайнер осы бұйымды қолданатын адамды үнемі ескеруі қажет. Адам туралы ойымен, ол туралы қамқорлығымен, елестер байлығын, технология білімін және қолдық шеберлігін қолдана отырып, дизайнер әрқашанда жаңалық, одан да прогрессивті шешім таба алады [1, Б.9].

Өзекті мысалды айта отырып, экологиялық жағдайдың сын көтермей тұрғанын әрбір саналы азаматтың түсінетін кезі келді [2, Б.52].

Біздің зерттеу жұмысымызда экодизайн технологияларының даму үдерісін зерттеуде, дизайн мен сәулеттің табиғатпен үйлесімділігін айта кету қажет. Бұл үрдіс экодизайн деп аталады. Бұл ұғымның шеңберінде жоспарға азық-түліктің мол мөлшерін қысқарту, сонымен қатар материал мен технологияны, қажеттіліктің жаңа құрылымын түбегейлі қайта қарастыру енеді. Адамның физикалық және психикалық денсаулығы арасындағы байланысты ешкім де жоққа шығара алмайды.

Экодизайнның пайда болуы қоршаған ортаның бүгінгі қоғам өмірінде табиғатпен байланыс дағдарысына жауап тапты. Экодизайнның сәулетшіге және дизайнерге қоятын негізгі талабы: бұйымды қауіпсіз пайдалану, денсаулыққа зиян келтірмеуі, шу, тербеліс, шығарулар, сәулеленудің аз мөлшері, экологиялық зиянды болдырмау. Міне, осыдан экодизайнның дамуында мынаталаптар ескерілуі қажет. Олар: материалдардың шығу тегіне, жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қорларды үнемдеу, қоршаған ортаны қорғаудан бастап, жануарларға да дұрыс қарым-қатынас жасау, адам құқығын қорғаумен аяқталады. Экологиялық дизайн мен сәулеттің дамуы біздің әрқайсымызға аса қажет. Экодизайн - адамға жайлы, әрі ыңғайлы, әрі үйлесімді болатын қоршаған ортаны қорғауға баса назар аудартатын дизайнды және сәулеттегі ағым. Әдемі және ыңғайлылығы ғана емес, сонымен қатар жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қолданылатын материалдардың сипаттамасы [3, Б.169].

Австрия суретшісі Хундертвассер

Фриденсрайх өз кезегінде экологиялық құрылымда үй архитектурасын салуда ғылыми және жаңашыл тұрғыдан бионикалық жүйені қолданды. Бұл жүйе адамның тұратын жерін көгалдандыру деген бағытта үй құрылымы мен адамның іс-әрекетін физикалық байланысын беруде, ежелден ұлт болмысын сақтауға, оның тарихи, мәдени дәстүрін қастерлеуге бағыт беретінімен құнды. 20 ғасырдың 80 жылдары нарықтық экономикада «жасыл» жобалардың философиялық, көркемдік шешімдерін іздестіруде жаңа материалдар қолданысқа енеді [42, Б.217].

Пікірталас. Адам қолданысында түрлі континентте пайда болған материалдар мен технологиялар өз дамуында жаңаша бағытта өрістей бастайды. Ертедегі аңыз әңгімелердегі баяндалған табиғи таза тастар, ыдыстар, ағаш қыш, былғары заттары экологиялық тұрғыдан өңдеу тұстары жүйелі өзгерістерге ұшырап, формаларын өзгерте бастайды. Тіпті киім үлгілері мен тұрмыста қажетті заттардың барлығын жаңа материалдар арқылы өңдеп, әлемдік деңгейде түрлі салада қолданысы жастарды өз өмірін табиғатпен үйлесімді байланыстыруға жетелейді.

Дәстүрлі шығармашылыққа тән көптеген әдістер заманауи дизайнға көшті. Мысалға келтіретін болсақ, Хансом Копердің керамикадан табиғилылықпен орындалған жұмысы табиғи текстураның көрнекі қабылдауына ғана емес, сонымен қатар қайта өңдеуге ұшырамаған жерлері одан бетер әсерін күшейтіп қана қоймай, материалдың табиғилылығын барынша анық көрсете білген [42, Б.50]. Мұнда заманауи дизайн әдістері адамның психологиялық ойлауы мен қабылдауы тығыз байланыста болғанын дәлелдей түседі.

Вена суретшісі Хундертвассер Фриденсрайх өзінің шығармашылық туындыларында процестер мен образдарды экологиялық конструкция ұғымына үйлестіре білді. Ол адамзатқа қажетті, іштей соған талпынатын дүниелерді яғни жайлылық, салт-дәстүр, табиғилылық, адамның мұқтаждықтарын заманауи тұрғыдан көрсетуді бір ортаға жи-

нап көрсете білді. Веналық өнер туындыларын, 1960 жылдардағы сюрреализм мен радикалды экологиялық қозғалыстарды бойға сіңіре отырып, оны 1980-ші және 2000-шы жылдар аралығында өзінің архитектура ғимараттарында қолданады. Аталмыш жұмыстарында ғылыми және новаторлық көзқарастармен бірге көркем шығармашылық, аздап қарапайым образдарды үйлестіре білген. Хундертвассердің салған ғимараттары өз бетінше табиғи, әрі түзу сызықты, терезесіз, олар сонымен қатар бионикалық жүйе мен примитивизм көзқарасын қалыптастырады [42, Б.37].

Хундертвассер экологиялық қаланың жұмыс істеуі үшін жүйе әзірледі, ол ғимараттардың төбесін, ағаштан жасалған қылтималарды сонымен қатар, қаланың көгалдандыруын барынша арттыруды ұсынды. 1976 жылғы қоқыс үйінің «ағаш-тұрғыны» идеясы «үйде өмір сүру» тұйық циклын қамтамасыз етті, мұнда құрылыс барысында адам ағзасына әсер еткен ағаштар, сондай-ақ, тұрғын үйде адам табиғатпен көрнекі және физикалық байланыста болуы керек. Көгалдандыру құралдарымен қоршаған ортаны тазалау идеясы Хундертвассер жұмысының көпшілігінен өтті. Ең танымал жұмыстардың бірі «шоссе» жобасы болды. Сонымен қатар 1998-2000 жылдардағы «орманды спираль» атты жобасы автордың ең жарқын шығармаларының бірі болды [42, Б.38].

Нәтижелері. Экодизайн адам тұрған жерді табиғатпен байланыстырады және қоршаған ортамен оңтайлы үйлестірілген адам жаратылысындағы ішкі көріністі береді. Адам «экологиялық» жайда өзін жақсы сезініп, экодизайн немесе табиғат сипатындағы табиғи материалдар мен түсті дұрыс құрастыруға бет алады. Осы орайда, экодизайнның негізгі элементтері мен негізгі материалдары – ағаш, тас, балшық, шыны, жүн, табиғи материалдан жасалған маталарды үйлестіру. Аталған материалдардың дәлелі ретінде дәстүрлі киіз басу өнеріндегі экодизайн материалдарының құрылымын кесте түрінде көрсетіп тұрмыз (Сурет 1).

Киіз басу технологиясына: кептіру, қарпу, ұзындау, білектеу, тебу, ыстық су себу, шиге жүнді төсеу жатады. Осы аталған технологияларды бірізділік бойынша жүннен жасалған киім үлгісін орындап шығатын болсақ, бұйымның сапасыны жақсы болатыны анық. Әрине, бұйымның сапасы орындаушы шебердің кәсіби шеберлігіне де байланысты болады.

Кез келген өнер туындысын экодизайн технологиялары мен материалдарын қолданарда орындаушының кәсіби шеберлігінің деңгейіне де байланысты. Оның бұйымды жасау барысындағы ақауларды не болмаса пластикалық ерекшелігін сезіне отырып түзету, жалпы материалды сезіну арқылы басынан аяғына дейін жоғары деңгейде орындап шығудың өзі кәсіби шеберлікті қажет етеді.

Сурет 1. Дәстүрлі киіз басу өнеріндегі экодизайн материалдарының құрылымы

Біз жоғарыда талдау жасаған зерттеулерде айтылғандай экодизайнның бес негізгі қағидаларын белгіледік:

- ең бірінші және негізгі экодизайнның табиғатпен тікелей байланысын атауға болады. Бұл қағидалардың әр адамның эко жүйені түсінуге өз өмірінде тиімді қабылдайды бағыттағаны анық;

- табиғи заттардың қолдану қажеттілігі ағаш бұйымдары, тас, табиғи маталар, табиғат ресурстарынан алынған металл түрлері адам бойына тек жағымды энергия береді. Яғни, аталған материалдар адам денсаулығына зиян келтірмей тек оның жақсартуына әсерін тигізеді;

- экодизайнның этникалық стилін сақтау дәстүрі. Дәстүрлі мәдениетпен қолданыста болатын материалдарды көне тарихи, мәдени, салт-дәстүрімізден қалған дүниелер негізін ала отырып, жаңаша заманауи пішінде ерекше бұйым орындап шығу;

- затты өңдеудегі шығармашылық көрініс. Экодизайн көрінісінде табиғи материалдарды тиімді қолдану.

Негізінде адам өз жаратылысында мынадай табиғи түстерді ашық қоңыр, қоңыр, ақ (қара немесе қарақошқыл ағаш), нәзік түрлі-түсті қолдануға бейімделіп тұрады. Мұнымен қатар, тұрмыс-тіршілігінде адам шынайы энергетика беретін жүннен жасалған кілем, алаша, жапқыштар, шыттан перделер, жиһазды қаптайтын мата, мақта маталары да экодизайнның бір бөлігін пайдалануға ыңғайлы деп есептейді. Күнделікті тіршілікте жиі қолданылатын экодизайндегі заттарды да адам өз өмірінде қажеттілігіне жаратады. Мәселен, шыныдан немесе балшықтан жасалған гүл салғыштар, өрілген себеттер, сандықтар, ағаш бұтақтары, кептірілген жапырақтар табиғатпен ұштасып, біркелкі жұмсақ түсте болуын қадағалайды. Адам мен табиғат бірізділігінде керамикадан жасалған ыдыстар, ағаштан жасалған қасық, табақ, мақта сүлгілер, жез, күміс, қалайы сынды табиғаттың жер асты байлықтарынан жасалған ыдыстар да өз қажеттілігіне қарай пайдаланады [3, Б.170].

Түрлі аймақтарда, әр түрлі уақытта адам-

зат қолданатын материалдар мен технологиялар жалпы қолданыста ұқсас болды. Күйдірілген балшықтан ыдыс-аяқтар, ағаш пен тастан тұрғын үй, ұн тарту үшін тасты және т.б. қолданған. Адам еш уақытта табиғатпен байланысын жоғалтпаған, ол тек пәндік мәдениетте ғана емес сонымен қатар аңыздар мен мифтерде қоршаған ортаны нәзік сезіммен толықтырып отырған. Адамның қоршаған ортамен байланысы адам өмірінің барлық деңгейлерінде іске асырылды, ол өзінің табиғи нысандарын қайталайды, қоршаған әлемнің бейнелерін қолданып, оларды мүсіндік немесе графикалық визуализация құралдарымен ауыстырады. Заттық әлем қоршаған ортамен толығымен етене байланысын тапқандықтан, өткен дәуірде адам қолданған қыш ыдыстар жарамдылығына қарай белгілі уақытқа дейін жарамды болып, кейіннен табиғат бойына «сіңіп», ал ағаштан салынған үйлер болса, жыл өткен сайын жер бетімен тегістеліп кетіп, қайта оралып отырған. Киімдер, ыдыс-аяқтар, тұрмыстық заттар – бұлардың барлығы «жаңартылатын» металдардан (ағаш, жануарлардың терісі, өсімдіктер) жасалған немесе көп мөлшерде жер бетінде орналасқан. Бұл материалдар құрылымдық өзгерістерге ұшырамай, тек қана пішімі мен орналасқан жерін кеңістікте ғана өзгерткен [4, Б.47].

Бүгінгі таңда қолөнер бұйымдарының табиғи байланысын айта келе, қоғам сұранысына сай таза табиғи қолданбалы өнердің теориялық және практикалық тұрғыдан ЖОО-ның іс-тәжірибесінде кеңінен қолданылатын технологияларын айта кетуіміз керек. Экологиялық білім үздіксіз білімді қажет етеді. Ол мектепке дейінгі, мектеп, университет және университеттен кейінгі білім беру жүйелерін қамтиды. Қоршаған ортамыздың нашарлап кеткенін әсіресе биология мамандарының ғалымдары байқап, табиғатымыздың бірталай өзгеріске ұшырағанын көгілдір экрандар арқылы халық назарына жеткізуге тырысты. Қанша дабыл қаққанмен халыққа толығымен санасына жете қоймағандықтан көптеген іс-шаралар жасай бастады. Яғни, жарнама,

билбордтар ілініп, дәрістер оқылып және т.б. шаралар жасалды. Мұндай үрейді өнер жолында жүрген танымал дизайнерлер мен сәнгерлер баса назар аударып, өз топтамаларында экологияға зиян келтірмейтін, табиғатымызды аялау керектігін жеткізе бастады. Ал, суретшілер өз шығармаларында суреттей бастады.

Ал, экодизайн саласының дамуына үлес қосқан суретшілер мен зерттеушілер еңбектері адам өміріндегі маңызды «таза» өмір сүру, табиғатпен тікелей тығыз байланыс жасау мүмкіндіктерін ашып көрсету мен қатар, болашақ өнер мамандарын даярлауда олардың кәсіби шеберлік шынайлығын жетілдіру жолдарын бағыт-бағдар беретіні айғақ.

Біздің зерттеу жұмысымыздың пәні – киіз бұйымдарының жобалауда экодизайн технологияларының теориялық негіздерін беру болғандықтан, тікелей осы салаға қатысты ғылыми еңбектерді зерделейміз.

Экодизайн материалдары негізінде киіз бұйымдарын жобалау тақырыптары бойынша ғылыми еңбектерін арнаған Ресей ғалымдарын атасақ, техникалық ғылымдар бойынша Ж.А. Сыдыкова [5], А.В. Понсар [6], Э.Ю. Амосова [7], ал киіз бұйымдарына тарихи және мәдени танушылық көзқараспен зерттеген ғалымдарды атайтын болсақ, олар: Р.С. Изудинова [8], О.Н. Казакбиева [9], Э.М. Андросова [10], Г.К. Абдрахмановалар [11] зерттеулер жүргізді.

Ал, сәндік колөнердегі дәстүрлі өнерімізді қолдана түрлі материалдармен орындалған бұйымдардың қолдану ерекшеліктеріне, материалдарына, жасалу техникасы мен технологияларына жалпылама тоқталып кеткен ғалымдарымыз: Ш.Ж. Тоқтабаева [12], М.Ф. Муканова [13], Б.Е. Асанова [14], Таһсин Парлак [15] және т.б.

Жоғарыда айтылған пайымдауларға сүйене отырып, біз экодизайн дамуы бүгінгі таңда қоғам қажеттілігіне қарай маңызды мәселе болып келетінін дәлелді деректер келтірдік. Сондықтан да, бүгінгі қоғамның экодизайн мәселесіне келуінің себебі ресурстарда экологиялық тұрғыдан таза күйінде қолдану алдыңғы шекте тұртыны сөзсіз.

Адам қолданысында түрлі континентте пайда болған материалдар мен технологиялар өз дамуында жаңаша бағытта өрістей бастайды. Ертедегі аңыз әңгімелердегі баяндалған табиғи таза тастар, ыдыстар, ағаш қыш, былғары заттары экологиялық тұрғыдан өңдеу тұстары жүйелі өзгерістерге ұшырап, формаларын өзгерте бастайды. Тіпті киім үлгілері мен тұрмыста қажетті заттардың барлығын жаңа материалдар арқылы өңдеп, әлемдік деңгейде түрлі салада қолданысы жастарды өз өмірін табиғатпен үйлесімді байланыстыруға жетелейді. Дәстүрлі шығармашылыққа тән көптеген әдістер заманауи дизайнға көшті.

Кейіннен адамзат баласы планетамыздың өзгерісін, оның қазір қандай жағдайда екенін, қоршаған ортамызды қалай сақтап қалу жолын ойластырудың амалын іздей бастады. Адамдарға түсіну, ұғыну үшін не жетпейді? Не қажет? деген сұраққа жауап тек «білім» болды. Көпшілік қауымның экологиялық білімнің аздығынан табиғатымызға қалай көмек беру жолдарын түсіне қоймас деген оймен, барынша барлық оқу орындарын экологиялық білімді ендіруге бел буды. Экологиялық білімді ендіру алдында қоршаған ортаға, табиғатты қорғауға байланысты оқулықтар керек болды. Яғни, әр сала экологиялық білімді өзі жүргізіп жүрген пәнімен байланыс іздей бастады.

80-жылдардың соңында экологиялық білім екі бағыт бойынша (жалпы және кәсіби) енгізіле бастады. Бірінші бағыт мектептерде экологиялық мәселелерді зерделеу, биология, химия, география сабақтарында табиғатты сақтау сияқты экологиялық білім беру мен тәрбиелеу тұжырымдамасына қатысты болды. Ал, екінші бағыт экологиялық білім беруді қосымша пәндер арқылы енгізуді көздейді. Оған мысал ретінде, ЖББ-ін мектептерде және кәсіптік лицейлерде «Табиғи органы қорғау» жаңа интеграцияланған курсы қолдана бастады. М.С. Павловтің жұмысында кәсіптік білім беру мектептерінде экологиялық білім берудің жаңа тәсілін бейнелеп, оның деңгейлерін жан-жақты қарастырылады [16].

Ең алғаш Ресей елінде мектеп

бағдарламасының биология, химия пәндеріне кіріктіре бастап, кейіннен «Табиғаттану» (природоведение) деген пәнді ендірді. Ол тек 5-11 сыныптарда ғана жүргізілді. Аталмыш сыныптарда оқушы мына төмендегі білімдерді қамту керек болды:

- табиғатты ұтымды басқарудың базалық экологиялық тұжырымдамалары мен дағдыларын меңгеру;
- табиғатты экологиялық жағынан сауатты басқару дағдыларын игеру;
- өмірге деген моральдық-құндылықтық қатынас жүйесін меңгеру;
- планетамыздың адамның және қоғамның алатын орны мен рөлі туралы хабардар болу.

Аталмыш білімдер аздық еткендіктен ЖОО-да «Экология растений», «Экология животных», «Экология человека», «Биосфера и человечество» атты пәндерді ендірді. Осы аталған пәндерге арнап оқулықтар жазып шығарған Швец И.М., Добротина Н.А. болды, ал «Биологическое краеведение» және «Географическое краеведение» деген пәндердің оқу әдістемелік кешеннің авторлары Н.В.Кнутова мен Е.В.Алексеева және т.б. ЖОО-да экологиялық білім беруде студент мынадай білімдерді қамту керек:

- экологияның негіздері бойынша білімін тереңдету;
- жаһандық, аймақтық және жергілікті экологиялық проблемаларды талдау;
- табиғатты басқарудың жаңа технологияларын талқылау;
- студенттердің практикалық қызметі;
- оқушылардың жеке зерттеу жұмыстары мен насихаттау жұмыстары;
- құндылық-нормативтік білімді дамыту.

Сонымен қатар, Нижегород облысының білім беру мекемелерінде бұл модельді енгізу үшін кафедра ұжымы мен облыс мұғалімдері экологиялық бағыттағы курстар мен бірқатар әдістемелік ұсыныстар әзірледі: Олар:

- «Уроки здоровья» (Е.В.Алексеева),

«Уроки здоровья и ОБЖ» (Е.В.Алексеева, О.С.Гладышева);

- «Естествознание и окружающая среда» (А.Ф.Беленов);
- «Химия и экология», «Биогенные элементы», «Химия в сельском хозяйстве» (Н.В.Горбенко);
- Химия пәні мұғалімдеріне арналған әдістемелік ұсынымдар «Химия-экологиялық бағыттағы элективті курс» (Н.В.Горбенко) және т.б.

Экологиялық білімнің артынан экологиялық мәдениет ұғымы пайда болды. Философиялық әдебиеттерде экологиялық мәдениеттілікке берген негізгі анықтамаларды көрсетіп айтатын болсақ: 1) табиғаттағы адамның іс-әрекеті, оған деген іс жүзіндегі қарым-қатынасы (Н.Г. Васильев, М.С. Коган, С.Н. Кравченко, А.И. Кочергин, Ю.Г. Марков и др.); 2) экологиялық қатынастар жүйесінің моральдық және ғылыми құралдарын реттеудің тәсілі ретінде, теріс ойды оң қатынасқа өзгерту (Н.Н. Киселев, И.Д. Лаптев, К.И. Шилин и др.); 3) «Табиғатпен ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-тарихи ортада қоғамдық өзара әрекеттесудің сипаты» ретінде (О.С.Маркарян и др.); 4) әлеуметтік-табиғи құндылықтардың жиынтығын сақтау, жаңғырту және дамыту процесі (А.Ф. Лиходиевский, Е.Н. Никонорова, Н.Н. Храменков и др.); 5) адамның белгілі бір экология білімі мен сенімі, қызметке деген дайындығы, сондай-ақ нақты практикалық әрекеттері (И.Т. Суравегина); 6) «өзінің қызметінде көрінетін адамның маңызды күштерін – табиғатқа іс жүзіндегі қарым-қатынасты ашып көрсету шарасы» ретінде Л.Н. Коган; 7) «Табиғат пен адамның арасындағы үйлесім» ретінде (Г.В. Мухин, М.Т. Фролов и др.) 8) «табиғаттың материалды-практикалық және рухани-теориялық дамуында және оның тұтастығын қамтамасыз етуде адамның әлеуметтік күштерін дамытудың және жүзеге асырудың шарасы мен тәсілі» ретінде А.Г.Масляева 9) «Қоғам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты тереңдетілген білімді біріктіретін адамның жалпылама сипаттамасы» ретінде

(Г.Н. Любарский, А.А. Меркумова) [17, Б.19] қарастырған болатын.

Экологиялық тақырыпты ғалымдар зерттей келе, экологияны яғни «Эко» деген түбірді барлық салалар бойынша қолдануға болатынын түсінді. Өнер жолындағылар Эко мен дизайн ұғымдарын бірге ұштастырып, өнерде түрлі бағыттар, техникалар мен технологиялар пайда бола бастады. Экологиялық дизайн тақырыбына көптеген еңбектерін арнаған Ресейдің педагог-ғалымы М.В. Панкина. Ол М.В. Панкина С.В. Захаровамен бірлесе «Экологиялық дизайн» атты оқу құралы (2011) және «Феномен экологического дизайна: онтологический анализ» атты монографиясы 2014 жылы жарық көреді.

Қазіргі кезде әртүрлі экологиялық мамандықтар бойынша мамандарды дайындау Ресейдің 170-тен астам жоғары оқу орындарында жүзеге асырылып жатыр. Көптеген жоғары оқу орындарында және педагогикалық университеттерде «Экология» мамандығы бойынша білім алуда, сонымен қатар арнайы курстар («Экология және денсаулық», «Урбоэкология», «Агроэкология» және т.б.) мен оның ішінде гуманитарлық бағыттар бойынша («Тұлғаның экологиялық мәдениеті», «Этноэкология», «Экология және өркениет мәдениеті» және т.б.) кіріктіріліп жатыр. Экологиялық білім беруді мектептегі реформалардың басым бағыттары ретінде тану мен экологияны негізгі оқу бағдарламаларына енгізу өңірлердегі экологиялық білім беру мен білім беру жүйесін дамытуға әсер етеді. Бірқатар өңірлерде экология курстарын («Туған жердің экологиясы», «Экология және денсаулық») дамытуды көздейтін ауданның ерекшеліктерін ескере отырып экологиялық білім беру бағдарламалары құрылды. «Экология және табиғатты пайдалану негіздері» атты алғашқы оқулық жарық көрген болатын.

Жалпы дизайн ұғымы Еуропа елдерінен бастау алып, кейіннен бізге ене бастады. Экология ғылымының негізгі мақсаты-биосферадағы тепе-теңдікті сақтау, оның бұзылу себептерін болжау және алдын алу. Бұлантропогенді экологиялық қауіптің алдын

алуғанегіз болмақ. Париж қаласында 1968 жылы өткен ЮНЕСКО-ның Халықаралық конференциясында «Адам және биосфера» атты бағдарлама мақұлданды. Онда, алғаш рет әлемдік деңгейде биосфера ресурстарын қорғау және тиімді пайдалану туралы бағдарлама жасалынды. 1971 жылы Швейцарияда, 1972 жылы Стокгольмде «Табиғатты қорғау», «Қоршаған ортаны қорғау» мәселелері және бұл бағытта білім беру туралы шешімдер қабылданды. 1992 жылы Рио-де-Жанейрода Біріккен Ұлттар Ұйымы 190 мемлекеттің жоғары басшыларының басын қосып конференция өткізіп онда, «XXI-ғасырдың күн тәртібі» экологиялық бағдарламасы қабылданды. Бұл конференцияда, экономикалық дамудың қоршаған ортаны сақтау тұрғысындағы бағыттары жан-жақты көрсетілді. 1972-1973 оқу жылдарынан бастап «Қоршаған ортаны қорғау» пәні оқу жоспарына енгізіліп, көптеген жоғары оқу орындарында оқытыла бастады [18, Б.11].

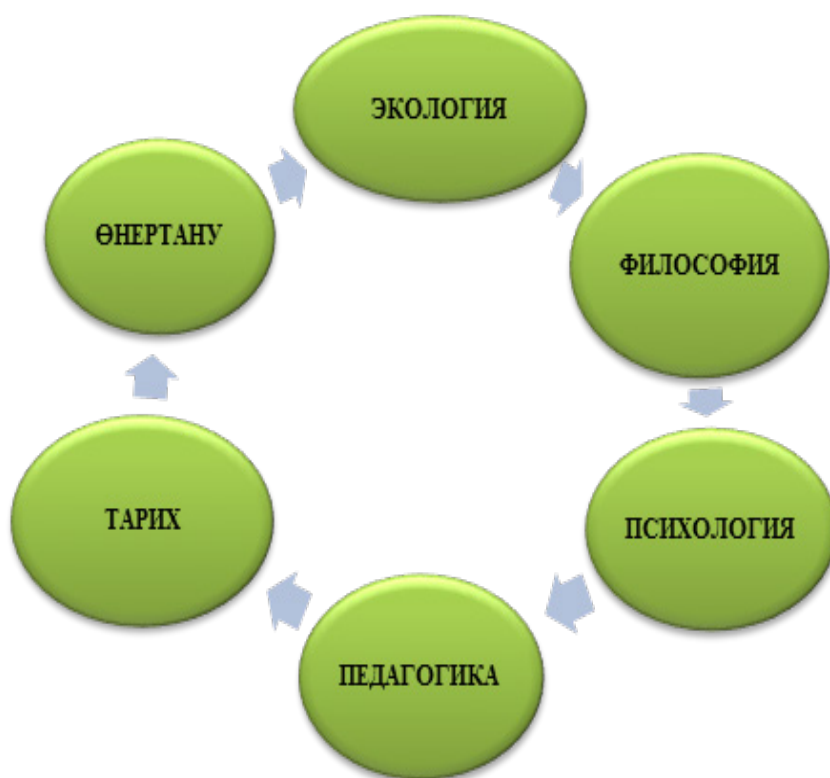
Көптеген ғылыми еңбектерде экодизайн заманауи қоғамда даму көрінісін беруде ғалымдар мен зерттеушілер бірнеше ғылымның байланысында қарастырады. Философия мен экологияның, өнертану мен педагогика ғылымдарының даму үдерісінде логикалық байланысын көрсетеді. Философиялық талдауда біз өз жұмысымызда философиялық тұрғыдан дизайн мен экодизайнды қарастыратын болсақ, Ресей ғалымдарының еңбектерін айтуымызға болады. Біз экодизайнның басқа ғылым салаларымен байланысын көрсетуде (Сурет 2) арқылы бердік.

Экодизайнның философия мен экологиямен қатынасы тікелей байланысты. Зерттеп отырған тақырыбымыз экология болғандықтан оның тікелей байланысы онсызда түсінікті, ал философиялық жағын айтатын болсақ, табиғат сұлулығын, оның айналасындағы құбылыстарды түсінудің өзі философиялық ой мен түсінікті қажет етеді. Яғни, философиялық көзқарас арқылы адамзат өзін табиғатпен етене байланысын түсініп, экологиялық мәдениеттің қалыптастыруға итермелейді. Экологиялық

мәдениеті дамыған тұлға, өзі өмір сүріп жүрген ортасын жақсартуға, әрі зиян келтірмейтін әрекеттер барынша жасауға тырысады.

Экодизайн технологиялары мен материалдарын тарих ғылымдары арқылы адам баласының өткен дәуірдегі қолданысында болған құралдары мен күнделікті тіршіліктегі өмір салтын археологиялық қазбалар негізінде ашып көрсете алатын, бізге нақты

табылған заттық дәйектермен көрсете білсе, өнертану – сол заттық қазба деректерді әдебиет тілімен, яғни тіл мәдениетімен көркемдеп жеткізуді мақсат етеді. Сонымен, өткен тарихқа шолу жасап, өнерді тану арқылы қазіргі таңда заман талыбына сай және әлеуметтік ортаның сұранысы бойынша заманауи экологиялық ортаны құруға бағытталған түрлі экологиялық жобалар атқарылып жатыр.

Сурет 2. Экодизайнның басқа ғылым салаларымен байланысы

Ал, экодизайнды көркем білім берудегі процесстер арқылы, көрнекілік қорытынды бұйымдар, не болмаса мұражайлардағы экспонаттарды білім алушылар қауымына педагогикалық тұрғыдан жеткізіп, сол экодизайн материалдарынан жасалған бұйымдардың табиғи түстері адамға қаншалықты әсер ететінін психологиялық тұрғыдан байқауға болады. Қоршаған ортадан алынған табиғи түстеді бұйым жасауда қолданса, сол аталмыш бұйымды өмір салтында қолданған жағдайда адам баласы өзін табиғат аясында сезініп қана қоймай, оның денсаулығына жақсы әсер беріп, ішкі

дүниесіне деген тыныштық сезімін беретіні сөзсіз. Сол себептен, ғылымның алты саласы экодизайн аясында қарастыратын болсақ, бір-бірінен алшақ кетпейтіні айдан анық.

Қорытынды. Біз болашақ өнер мамандарының кәсіби шеберлігін қалыптастыру ісіне аса қажет анықтамасын беруге талпыныс жасадық. Сонымен бірге экодизайн мәні мен мазмұнын ашуда көптеген еңбектердегі түсініктер мен ұғымдарға тоқтала отырып, басқа да ғылым салаларымен байланысын анықтауда философия мен экология, психология мен педагогика, тарих пен өнертану ғылымдарының шығармашылық,

кәсібилік бірізділігі байқалатынын ашып бердік. Осындай біз жасаған пайымдаулар, экодизайн ұғымының қоғам өмірінде адам болмысын табиғатпен үйлесімділігін, ерекшеліктерін айта кеткенді жөн көрдік. Жоғарыда аталған пайымдаулар бізге экодизайнның басқа ғылым аясымен тығыз байланысын береді. Атап айтатын болсақ, экодизайн философия мен экология, педагогика мен психология, өнертану мен тарих ғылымдарымен байланысы көрініс алатынын дәлелдедік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Байешов Б.Т., Байешов Б.Б., Сейтахиева А.Т. Дизайн тарихы мен теориясы. – Тараз: Тараз университеті баспасы, 2014.
- [2] Авторы. название статьи . Педагогика және психология. – 2019 . – №3 (40) –Б. 196.
- [3] Білім. Ғылыми-педагогикалық журнал. – 2008. – №1(37). – Б.52.
- [4] Қарағанды университетінің Хабаршысы. Педагогика сериясы. – 2015. – №3(79). – Б.170.
- [5] Уваров А.В. Экологический дизайн: опыт исследования процессов художественного проектирования: дисс: канд.искусств-я. – М., 2010. – 127 с.
- [6] Сыдыкова Ж.А. Разработка метода проектирования и изготовления деталей одежды объемной формы из войлока: Дисс...канд.технических наук. – Москва, 2011.
- [7] Понсар А.В. Разработка новых методов художественного проектирования одежды и обуви из валяльно-войлочных материалов: Дисс. ...канд.технических наук. – М., 2009. – 2015 с.
- [8] Амосова Э.Ю. Влияние инновационных технологий и материалов на формирование модных тенденций в развитии костюма: Дисс. ...канд.техничес.наук. – М., 2010. – 193 с.
- [9] Изудинова Р.С. Войлочные изделия Аварцев в XIX-XX веках: Дисс. ...канд.исторических наук. – Махачкала, 2000. – 223 с.
- [10] Казакбиева О.Н. Войлочные производство Ногайцев в XIX начале XX века. Дис. ...канд.исторических наук. – Махачкала, 2006. – 195 с.
- [11] Андросова Э.М. Социокультурные основы восприятия цвета в костюме как проявление национального своеобразия: истрико-культурный контекст: Дисс. ...канд.культурологии. – Челябинск, 2006. – 179 с.
- [12] Абдрахманова Г.К. Войлочные изделия казахов-кочевников (к вопросу об истоках художественно-образного строя): Дисс... канд.искусств. – М., 1991. – 144 с.
- [13] Токтабаева Ш.Ж. Қазақтың киізден бұйым жасау өнері /Жоба жетекшісі Элеонора Баталова. – Алматы: Алматыкітап, 2014. – 248 б.
- [14] Муканова М.Ф. Художественный образ в искусстве современного гобелена Казахстана: Дисс. ...доктор PhD. – Алматы, 2016. – 141 с.
- [15] Асанова Б.Е. Казахский художественный войлок как феномен кочевой культуры: Дисс. ...канд.искусств. – Алматы, 2009.
- [16] Таһсин Парлак. Сыр-Арал аймағындағы тоқымашылық дәстүрі және оны дамыту жолдары: Дисс. ...тарих ғыл.канд. – Алматы, 2009. – 176 б.
- [17] Тлешова Ж.К. Қазақстан мен АҚШ жоғары білім беру орындарын салыстыру негізінде болашақ мұғалімдердің экологиялық дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттары: Дисс. ...пед.ғыл.канд. – Астана, 2003. – 147 б.
- [18] Голованова Е.Н. Формирование экологической культуры учащихся 8-11 классов общеобразовательной школы в ходе проектно-исследовательской работы: Дисс. ...канд. пед. наук.– М., 2010. – 131 с.
- [19] Сихынбаева Ж.С. Студенттердің экологиялық білімін арттыруда инновациялық технологияларды пайдаланудың педагогикалық шарттары: Дис. ...пед.ғыл.канд. – Түркістан, 2009. – 189 с.

Refereneces

- [1] Bayeshov B.T, Bayeshov B.B., Seitahieva A.T. Dizain tarlhy men teoriasy. – Taraz: Taraz univrsiteti baspasy, 2014.
- [2] Авторы. название статьи . Pedagogika jane psihologua gylymi-adistemelik jyrnal . –2019. – № 3 (40). –Б. 196. Bilim. Gylymi-pedagogikalıyq jyrnal. – № 1(37) 2008 j.

- [3] Qaragandy universitetinin Habarshysy. Pedagogika seriasy № 3(79)/2015.
- [4] Uvarov A.V. Ekologicheskiy dizayn: opyt issledovaniya protsessov khudozhestvennogo proyektirovaniya: diss...kand.iskusstv-ya. – M., 2010. – 127 s.
- [5] Sydykova Zh.A. Razrabotka metoda proyektirovaniya i izgotovleniya detaley odezhdy ob'yemnoy formy iz voyloka: diss...kand.tekhnicheskikh nauk. – Moskva, 2011.
- [6] Ponsar A.V. Razrabotka novykh metodov khudozhestvennogo proyektirovaniya odezhdy i obuvi iz valyal'no-voylochnykh metrialov: diss...kand.tekhnicheskikh nauk. – M., 2009. – 2015 s.
- [7] Amosova E. Yu. Vliyaniye innovatsionnykh tekhnologiy i materialov na formirovaniye modnykh tendentsiy v razvitii kostyuma: diss...kand.tekhnicheskikh nauk. – M., 2010. – 193 s.
- [8] Izudinova R.S. Voylochnyye izdeliya Avartsev v XIX-XX vekakh: diss...kand.istoricheskikh nauk. – Makhachkala, 2000. – 223 s.
- [9] Kazakbiyeva O.N. Voylochnyye proizvodstvo Nogaytsev v XIX– nachale XX veka. Kand.istoricheskikh nauk. – Makhachkala, 2006. – 195 s.
- [10] Androsova E.M. Sotsiokul'turnyye osnovy vospriyatiya tsveta v kostyume kak proyavleniye natsional'nogo svoyeobraziya: istriko-kul'turnyy kontekst: diss...kand.kul'turologii. – Chelyabinsk, 2006. – 179 s.
- [11] Abdrakhmanova G.K. Voylochnyye izdeliya kazakhov-kochevnikov (k voprosu ob istokakh khudozhestvenno-obroznogo stroya): diss... – M., 1991. – 144 s.
- [12] Toktabayeva Sh.Zh. Kiizden buyım jasaw oneri / joba jetekshisi Eleonora Batalova. – Almaty: Almatikit baspası, 2014. – 248 b.
- [13] Mukanova M.F. Khudozhestvennyy obraz v iskusstve sovremennogo gobelena Kazakhstana: diss...doktor PhD. – Almaty, 2016. – 141 s.
- [14] Asanova B.Ye. Kazakhskiy khudozhestvennyy voylok kak fenomen kochevoy kul'tury: diss...kand.iskusstv. – Almaty, 2009.
- [15] Tahsin Parlak. Sır-Aral aymagındaǵı toqmashılıq dasturi jane onı damıtu joldarı: diss...tarikh.gil.kand. – Almaty, 2009. – 176 b.
- [16] Tleshova Zh.K. Kazakhstan men AKSH zhogarı bilim beru orındarın salıstru negizinde bolazhak mugalimderdin ekologiyalıq dayındıǵın kalıptastırwdın pedagogikalık sharttarı: diss...ped.gil.kand. – Astana, 2003. – 147 b.
- [17] Golovanova Ye.N. Formirovaniye ekologicheskoy kul'tury uchashchikhsya 8-11 klassov obshcheobrazovatel'noy shkoly v khode proyektno-issledovatel'skoy raboty: diss...kand. ped. nauk. – M., 2010. – 131 s.
- [18] Sıhynbaeva J.S. Studentterdin ekologiyalıq bilimın arttıruda innovatsiyalıq tehnologialardy paidalanıdyń pedagogikalıq sharttary: Diss...ped.gil.kand. – Tırkistan, 2009. – 189 s.

Связь экодизайна с другими отраслями науки

К.М.Бекболатова

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассказывается о том, что развитие экодизайна является на сегодняшний день важной проблемой для общества. А также дается обзор о понятии и истории экологического дизайна. Вместе с тем рассматриваются пути внедрения экологического образования в высшие учебные заведения и школьные программы. Для внедрения экологических знаний описывается его взаимосвязь с предметами об охране окружающей среды, а также об учебниках, изданных для этих дисциплин.

Автор проанализировал научные работы ученых-педагогов, показал важность использования техники и технологий в декоративном искусстве. А также, показывается структура и технология традиционного войлочного искусства. В ней рассматриваются пять основных принципов экодизайна. Рассматривается взаимосвязь

экодизайна с шестью научными отраслями как философия, искусствоведение, педагогика, психология, история и экология.

Ключевые слова: экодизайн, дизайн, профессиональное образование, технология, наука, изобразительное искусство, ВУЗ.

Connection of ecodesign with other branches of science

К.М. Bekbolatova

Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article describes that the development of ecodesign is currently an important problem for society. It also provides an overview of the concept and history of environmental design. At the same time, the ways of introducing environmental education in higher education institutions and school programs are being considered. For the introduction of environmental knowledge, its relationship with the subjects of environmental protection, as well as the textbooks published for these disciplines, is described.

The author analyzed the scientific work of scientific teachers, showed the importance of using equipment and technologies in decorative art. It also shows the structure and technology of traditional felt art. It covers five key principles of ecodesign. The interrelation of ecodesign with six scientific branches is considered as philosophy, art criticism, pedagogy, psychology, history and ecology.

Key words: ecodesign, design, vocational education, technology, science, fine art, university.

Редакцияға 12.03.2020 қабылданды.

МРНТИ 4.25.19

И.П.БОДНАР¹, Г.А.КОЛЕСНИКОВА¹

¹Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева (Петропавловск, Казахстан), <https://doi.org/10.51889/2020-3.2077-6861.16>

ОРГАНИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности организации культурно-досуговой деятельности детей младшего школьного возраста во внеучебном процессе школы, которая успешно влияет на становление личности в социальном аспекте. Раскрываются терминологические понятия, концепции внешкольной досуговой работы. Культурно-досуговая деятельность является особо актуальным условием, для всестороннего развития личности, она во многом зависит от интересов и потребностей и позволяет проявить свои возможности в свободное от основных занятий время. Рассматриваются формы внешкольной досуговой деятельности младших школьников, принципы развития досуга, воспитательная направленность. Правильная организация досуга помогает развивать творческие способности, креативное мышление, самостоятельно подходить к выбору форм культурно-досуговой деятельности, организовывать свое свободное время. Автор представляет содержательную характеристику форм проведения культурно-досуговой деятельности младших школьников во внеучебном процессе школы.

Ключевые слова: культура; досуг; культурно-досуговая деятельность; внеучебный процесс; младший школьный возраст.